

TÓTH SÁNDOR MÁTÉ

PRAY GYÖRGY HISTORIA REGUM HUNGARIAE STIRPIS AUSTRIACAE CÍMŰ MUNKÁJA ÉS I. FERDINÁND MAGYAR KIRÁLLYÁ KORONÁZÁSA

ABSZTRAKT: Pray György *Historia regum Hungariae* című háromkötetes munkája 1801-ben jelent meg. Az első két kötet, amely Szent Istvántól II. Lajosig tárgyalja az ország történetét, voltaképpen a már 1763–1770 között kiadott *Annales* az összefoglalásai. A harmadik kötetben – amelyet 1799-ben önálló kötetként is publikált *Historia regum Hungariae stirpis Austriae* címmel – viszont Pray először Mária Terézia uralkodásának végéig mutatja be az eseményeket.

A *Historia* keletkezéstörténete kellően feltárt, annak ellenére, hogy e munkának eddig sem modern kiadása, sem pedig fordítása nem készült. Akadnak azonban még olyan vitás kérdések, amelyek árnyalásra, továbbgondolásra érdemesek. Vajon Pray miért tett le arról, hogy egy alkotmánytörténeti művet írjon? Milyen történetiszemléletet képvisel e munka, különösen a Habsburg uralkodókat bemutató harmadik kötet? Pray valóban csak az udvari érdekeket szolgálta vagy az udvari elvárásokat össze tudta egyeztetni a magyar „nemzeti” érdekekkel?

KULCSSZAVAK: barokk történetírás, neolatin, magyar királyok, Pray György, Habsburgok, I. Ferdinánd

Pray György (1723–1801) *Historia regum Hungariae, cum Notitiis Praeviis ad cognoscendum veterem regni statum pertinentibus* (röviden csak *Historia*) című háromkötetes történeti összefoglalása élete végén, 1801-ben látott napvilágot, amelyet még megelőzött az 1799-ben külön is kiadott harmadik kötet *Historia regum Hungariae stirpis Austriacae* címmel. A jezsuita történetírónak egyéb művei mellett már 1761-ben megjelent a magyar őstörténetet összefoglaló *Annales veteres Hunnorum, Avarorum et Hungarorum, ab anno ante natum Christum CCX. ad annum Christi CMXCVI* című munkája, amelyben Pray a hun–magyar (és avar) rokonság hagyományos elméletét – francia közvetítéssel – a kínai évkönyvek adataival egészítette ki. Ezek alapján azonosította a hunokat az ott emlegetett turkokkal. Ennek folytatásaként 1774-ben publikálta a *Dissertationes historico-criticae in Annales veteres Hunnorum Avarorum et Hungarorum* című értekezést, amelyben, miután rendtársa, Sajnovics János (1733–1785), bizonyította a magyar–lapp nyelvrokonságot (1770), az összes finnugor népnél megállapította a hun eredetet. Pray György e történeti értekezéseivel akarva-akaratlanul igazolta a magyar nemesség körében népszerű hun–magyar mítosz hagyományát.

A magyar őstörténeti munkák mellett fő művének az *Annales regum Hungariae, ab anno Christi CMXCVII. ad annum MDLXIV* (röviden csak *Annales*) című munkát tartják, amely a magyar történelmet I. Ferdinánd haláláig (1564) öt kötetben foglalja össze. A jezsuita történetíró voltaképpen megalkotta a magyar középkor történetének első szakszerű, forrásokon és azok kritikus megközelítésén, valamint a kronológiai kérdések tisztázásán alapuló áttekintését. A mű – 1763 és 1770 között megjelent – öt kötetében az ország történetét a királyok uralkodásával azonosítja (ahogy már a cím is erre utal), a Magyar Királyság legnagyobb tragédiáit pedig azokhoz az eseményekhez köti, amelyek során az uralkodó is életét veszítette, így például a várnai ütközethez (1444, I. Ulászló halála), vagy a mohácsi csatához (1526, II. Lajos halála). Mivel a munka folytatására egészen a *Historia* megjelenésig várni kellett, e korszerű történeti összefoglalás jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a század utolsó évtizedeiben a figyelmet a magyar középkorra, az Árpád-házi és a vegyesházi királyok – Pray jelenének történeti távlatából – dicsőséges korszakára irányítsa.

A historiographus regius (titkos) udvari megbízásai

Pray a rend általános feloszlatása (1773) után Mária Teréziától megkapta a ki-tüntető *historiographus regius* (királyi történetíró) címet. Emellett (az esztergo-mi főegyházmege papjaként töltött, néhány évig tartó, anyagilag szűkös idő-szak után) 1777-től – 1780–1782 között egy kisebb megszakítással – kinevezték a budai Egyetemi Könyvtár *első őrévé*. Bár e feladatok testhezállóak voltak szá-mára, egyben eddigi történelmi munkásságának elismeréseként is szolgáltak, mégis az idősödő történetíró hosszú idő óta sérelmezte, hogy számos egykori rendtársa egyházi javadalmakat kapva biztosabb anyagi körülmények között él-hetett. Ezért kérvényezte is, hogy apátsággal vagy prépostsággal járó kanonoki állást kaphasson, végül azonban csak 1790-ben vehette át nagyváradi kanonok-ká való kinevezési okmányát, amelyet némileg beárnyékol, hogy éppen ebben az évben mozdították el könyvtárosi állásából.¹

Pray György mindannak ellenére, hogy mint királyi történetírót az udvar is sokat foglalkoztatta, folyamatosan küzdött a megfelelő elismerésért és ja-vadalmazásért. Mária Terézia uralkodása alatt csak kisebb megbízásokat ka-pott, a jelentősebb feladatokat II. József külpolitikája, területszerzési törekvé-sei, valamint reformtervei hozták meg számára. II. József és II. Katalin cárnő 1782-es egyezségének értelmében Törökország felosztása esetén a Habsburg Birodalom az úgynevezett melléktartományokra, Szerbiára, Boszniára és Ha-vasalföldre tarthatott volna számot. Az udvar, hogy jogi alapot szerezzen e területek bekebelezésére, utasította a Magyar Királyi Kamarát, hogy törté-neti dokumentumok alapján mutassa ki a Magyar Királyság jogigényét ezek-re vonatkozóan. Sőt, meghagyta, hogy a levéltári vizsgálatokat terjessze ki Moldvára, Besszarábiára és Bulgáriára, valamint a II. József által leginkább vágyott Dalmáciára és az Adriai-tengerre.² A feladat, hogy a magyarok Dal-

1 Báthory 2009, 8.

2 Lischerong 1937, 95. vö. Szörényi 2010, 157.

máciára való jogigényének tervezetét elkészítse, 1783-ban magának az udvari történetírónak jutott, aki különösen Kaunitz államkancellár bizalmát és megbecsülését élvezte. A hamarosan elkészült vázlat³ megfelelt a kancellár elvárásainak, azonban a kidolgozására csak két évvel később, 1785-ben kapott utasítást. Pray nagy lendülettel vetette bele magát a munkába, azonban feladatával hamar elakadt, ugyanis az udvari kamarai levéltár titkos anyagához nem volt hozzáférése, ezért külön kérelmet nyújtott be gróf Balassa Ferenc (1736–1807) kincstartóhoz, hogy történész-könyvtáros kollégájával, Cornides Dániellel (1732–1787) együtt átnézhesse a levéltár okmánytárát. Balassa készséggel továbbította a kérelmet a magyar kancelláriához, azonban gróf Niczky Kristóf (1725–1787) helytartótanács- és kamarafőnök attól félve, hogy olyan dokumentumok is napvilágot láthatnak, amelyek nem szolgálják az udvar érdekeit, sőt akár diplomáciai bonyodalomhoz is vezethetnek, nem támogatta Pray levéltári kutatásait. Niczky csak Kaunitz közbenjárására engedett, de akkor is megesketve Prayt, hogy az óvintézkedéseket szigorúan betartja, és kutatási eredményeiből semmit sem jelentet meg nyomtatásban.⁴ Pray kellő alaposággal teljesítette az udvari megbízást, Kaunitz ugyanakkor maga is rádöbrent, akár kárt is okozhatnak e dolgozatok a Habsburgoknak, amennyiben a magyarok tudatára ébrednek, hogy II. József a magyar királyok jogán szándékozik gyarapítani birodalmát. Így – foganatosítva Niczky gróf óvintézkedéseit – Pray kutatási eredményeit végül nem nyomtatták ki, hanem kézirat formában a titkos levéltárba zárták.⁵

Az udvari történetíró 1786 tavaszán küldte el az államkancellárnak dolgozata tisztázatát *Commentatio historica qua Regibus Hungariae jus in Dalmatiam et mare Adriaticum competere ostenditur* címmel.⁶ Kaunitz annyira meg volt elégedve a kész munkával, hogy rögtön Prayra bízta a többi mellékartományra

3 Az elkészült tervezetet közli Thallóczy 1888, 524, 2. lj.

4 Thallóczy 1888, 523–528.; Lischerong 1937, 95–96.; Báthory 2009, 9.

5 Thallóczy 1888, 532.; Lischerong, 1937, 99.

6 A kézirat eredeti példánya a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Handschriftenabteilung, W 512 jelzete alatt található. A Böhm-féle katalógusban az 1011-es számot viseli. Vö. Böhm 1873, 279. Pray e munkájáról bővebben lásd Thallóczy 1888, 529–530. A mű legfontosabb megállapításait összefoglalja Lischerong 1937, 96–97.

vonatkozó jogigény vizsgálatát is. 1786 végére elkészült a Boszniára, Szerbiára, valamint Bulgáriára vonatkozó munka (*Commentatio historica de iure Regum Hungariae in Bosniam, Serviam et Bulgariam*),⁷ majd 1787 júliusára a dolgozat Moldvára, Havasalföldre és Besszarábiára vonatkozó harmadik része *Commentatio historica de iure Regum Hungariae in Moldaviam, Valachiam et Bessarabiam*⁸ címmel.

Pray György, bár megesküdött rá, mégsem tartotta meg maradéktalanul az ígérteit, miszerint bizalmason fogja kezelni a melléktartományokra vonatkozó kutatási eredményeit. Az udvari történetíró ugyanis két, a propagandisztikus célzatot sem nélkülöző, a *historiát* és a *fabulát* (a valós és a fiktív elemeket) elegyítő kiseposszal is támogatta II. József törekvéseit.⁹ Az 1787-es évben megjelent *Tauricában* (*Taurica iuri Russico a Catharina II. autocratrice bello, et pace asserta*, Pest, 1787)¹⁰ az orosz–osztrák szövetséget népszerűsítette, majd az 1789-ben kiadott *Taurunumban* (*Taurunum auspiciis Iosephi II. Aug. Recuperatum*, Pest, 1789)¹¹ a Magyar Királyság jogigényét deklarálta Szerbiára. Utóbbi mű célja az volt, hogy a magyarok számára kellő motiváltságot adjon a törökök elleni újabb hadviseléshez, és történetileg igazolja annak jogosságát és szükségszerűségét. A *Taurunum* témája és a főszöveg terjedelmét meghaladó lábjegyzetei remek lehetőséget biztosítottak Pray számára, hogy legalább részben (és nem szembetűnően) a nyilvánosság elé tárja eddig publikálatlan kutatási eredményeit. Bár direkt következménye nem lett tetteinek, talán ez is közrejátszott abban, hogy életének utolsó évtizedében csak szigorú felügyelet és iránymutatás mellett folytathatta történelmi munkáját.¹²

7 Thallóczy 1888, 530.; Lischerong 1937, 98. Az eredeti kézirat a HHStA, Handschriftenabteilung, W 179 jelzet alatt található, míg másodpéldánya a Magyar Országos Levéltárban (I 7, 67. kötet). Vö. Báthory 2009, 27. lj.; Böhm 1873, 108.

8 HHStA, Handschriftenabteilung, W 180. Vö. Báthory 2009, 27. lj. A Böhm-féle katalógusban a 305-ös szám alatt található. Vö. Böhm 1873, 108. Thallóczy és Lischerong egyaránt sokkal szűkszavúbb a munka utóbbi két részét illetően, mint a Dalmáciára vonatkozó résznél. Thallóczy leírja a kötetek szerkezeti felépítését, valamint lábjegyzetben közli a két munka bevezetőjét. Lásd Thallóczy 1888, 531.; Lischerong 1937, 98.

9 Ennek elméleti háttéréről lásd Tóth 2015, 187–189.; Tóth 2017, 160–162.; Tóth 2019, 11–26

10 A műről tartalmi áttekintést ad Szörényi 2010, 158–161.

11 A műről ugyancsak tartalmi áttekintést ad Szörényi 2010, 163–167.

12 A *Taurunum* lábjegyzeteiben közölt adatokról lásd: Tóth 2020.

Historia statisticából Historia regum Hungariae

A *Commentariusok* által kivívott elismerés – immáron elnyerve II. József teljes bizalmát is – újabb feladatot hozott Praynak, ugyanis 1788-ban Izdenczy Józsefnek (1733–1811), az Államtanács első magyar tagjának a javaslatára megbízás érkezett a császártól egy magyar államtörténetnek (*historia statistica*), voltaképpen a magyar állam alkotmánytörténetének a megírására. Ennek végeredménye lett az 1801-ben megjelent *Historia regum Hungariae* című háromkötetes összefoglaló, amelynek harmadik része Magyarországnak a Habsburg házi uralkodók alatti történetét (1527–1780) dolgozta fel. E kötetet *Historia regum Hungariae stirpis Austriacae* címmel már két évvel korábban, 1799-ben a kezükbe vehették az érdeklődő olvasók.

A *Historia* – annak ellenére, hogy e történeti munkának eddig sem modern kiadása, sem pedig fordítása nem készült – meglehetősen szövevényes keletkezéstörténete mára már kellően feltárt és dokumentált. Legújabbban alapos összefoglalást Báthory Orsolya 2009-ben lezárt és 2010-ben megvédett disszertációjában olvashattunk, amelynek fő témája Pray *Epitome Rerum sub Josepho II. Leopoldo II. et Francisco I. regibus Hungariae gestarum* (röviden csak *Epitome*) című műve volt, amely voltaképpen a Mária Terézia uralkodásával záruló *Historia* folytatásának tekinthető. Ugyanis a kéziratban maradt munka Magyarország történetét 1780-tól, II. József uralkodásától, egészen a jezsuita történetíró haláláig, 1801-ig dolgozta fel.¹³

A *Historia* keletkezésének történetéről éppen ezért csak egy rövid áttekintést szeretnénk adni, főleg Báthory munkájára támaszkodva. Akadnak azonban még olyan kérdések, amelyek árnyalásra, további vitákra érdemesek. Vajon Prayt mi tántorította el eredeti céljától, miszerint egy teljes egészében állam-, és alkotmánytörténeti művet írjon? Továbbá, pontosan milyen eszméket és törté-

13 Báthory 2009, 13–61., vö. Lischerong 1937, 106–112.

netszemléletet képvisel az exjezsuita udvari történétíró, illetve maga a munka, különösen a Habsburg házból származó uralkodókat magyar királyokként bemutató harmadik kötet esetében? Pray valóban csak a császári érdekeket szolgálta? Vagy az aulikus szemléletet össze tudta egyeztetni a magyar „nemzeti” érzülettel? Esetleg feltételezhetünk összefüggést a mű eredeti céljának elvetése, és a Pray által képviselt történelemszemlélet között?

Bár a *Historia* első két kötete, amely Szent István koronázásától a mohácsi csatáig, illetve II. Lajos király haláláig dolgozza fel Magyarország történetét, voltaképpen az *Annales* kivonatolt összefoglalása, mégis e mű több szempontból is figyelmet érdemel. Egyrészt az első kötet elején egy 154 oldalas összefoglalás olvasható *Notitiae praeviae* címmel az ország állam- és alkotmánytörténetéről, amelynek alapjait a 742–1000 közötti időszakban, a fejedelmek korában keresi.¹⁴ Voltaképpen ez az államalapítással, illetve István megkoronázásával záruló rész képviseli a munka eredeti célkitűzését. Másrészt, míg az *Annales* az 1564-es évvel, I. Ferdinánd halálával lezárul, addig a *Historia* harmadik kötete egészen Mária Terézia uralkodásának végéig, 1780-ig tárgyalja a történelmi eseményeket, még ha szűkszavúbban, jórészt az eseménytörténetre szorítkozva is.

Pray nem sokkal a megbízás után, már 1789 tavaszára elkészített egy tervezetet (*Conspectus Statisticae Regni Hungariae, et provinciarum adnexarum*), amelynek nagy része megegyezik az 1801-ben a *Historia* első kötete elé helyezett *Notitiae praeviae*vel, voltaképpen a *Notitiae* a *Conspectus* valamelyest bővített változata – állapítja meg Báthory. A tervezet pontjai többek között kitérnek olyan tárgyalni szükséges közjogi kérdésekre, mint például a trónutódlás, a nemesi kiváltságok, a nemesi felkelés intézménye, illetve megemlékezik a II. Szilveszter pápa által küldött Szent Koronáról is. Mindemellett szó esik még – II. József törökök elleni háborújának szellemében – az ország területi változásairól, a hódítások jogalapjairól, valamint az elvesztett melléktartományok visszaszerzéséről. Pray egyebek mellett olyan megállapításokat tesz (több helyütt figyelembe véve Izdenczy József észrevételeit is), miszerint, mivel Magyarországot a fejedelmek foglalták el, akik a legfőbb hatalmat Álmosra ruházták

14 Bővebben Báthory 2009, 31–33.

(alávetve ezzel magukat neki), ezért az uralkodói cím már a királyok korában is az elsőszülöttség jogán, és nem választással, öröklődött. Ez alól csak az jelentett kivételt, ha kihalt mind a férfi-, mind pedig a nőág. A legfőbb hatalommal tehát kizárólag Álmos és utódai rendelkeznek, a többi fejedelem (később a nemesség) pedig, ha a helyzet úgy kívánja, részt vehetnek a tanácskozáson. Ugyan a kiváltságokat elismeri, annak viszont nincsen alapja, hogy a törvényhozói hatalom megoszlan a köztük és a király között. A legfőbb vita Pray és Izdenczy között a korona szentségében rejlik, ugyanis az egyértelműen aulikus álláspontot képviselő államtanácsos kétségbe vonja, hogy a korona szentsége és jogai már az Árpádok korában is meglettek volna.¹⁵ Nem véletlenül emeltük ki ezt a néhány gondolatot a *Conspectus* (és egyben a *Notitiae praeviae*) pontjai közül, Pray történelemszemléletét illetően még vissza fogunk utalni rájuk.

Bár Izdenczy alapvetően – ahogy említettük, néhány megjegyzés, észrevétel mellett – meg volt elégedve Pray tervezetével, és támogatta annak kidolgozását, az udvari történetírónak mégis tapasztalnia kellett, hogy – valószínűleg a meléktartományokra vonatkozó titkos megbízás adatainak nem teljesen bizalmas kezelése miatt – a munkát az eddigieknél sokkal szigorúbb felügyelet és eszmei útmutatás szerint kell kidolgoznia. Az udvar célja és elvárása a *historia statistica*val az volt, hogy II. József reformjait támogatva a Magyar Királyságot is beemelhessék az örökös tartományok kormányzati rendszerébe, valamint a felmerülő közjogi kérdésekben az abszolutista uralomra törekvő császárt igazolja a rendekkel szemben.¹⁶

Pray panaszkodik is Izdenczynek egyrészt arról, hogy a Kamara visszatart bizonyos dokumentumokat, nehogy valaki kimutassa azokból a királyi felségjogokat, másrészt arról, hogy egyre kedvezőtlenebb a megítélése, ugyanis sokan a nemesi jogok elárulójának tartják. Ez utóbbi szintén nehezíti a szükséges oklevelekhez való hozzáférését. Pray azonban minden nehézség ellenére 1790 októberére elkészül a *Notitiae praeviae*vel, valamint az Árpád-kor első felével, a teljes első kötetet pedig 1792-re fejezi be. Bár az udvari történetíró 1797-re szeretett volna elkészülni a teljes művel, végül az 1799-ben megjelent harma-

15 Bővebben Báthory 2009, 33–39.

16 Báthory 2009, 29–30.

dik kötet (a már többször említett *Historia regum Hungariae stirpis Austriacae*) lett az első, nyilvánosság elé tárt eredménye megbízásának. A munkát azonban döbbenet és csalódottság fogadta mind az olvasók, mind a kritika körében. Ugyanis a megígért, tematikusan felépített alkotmánytörténet helyett mindössze a Habsburg-házi királyok alatt történt eseményeket dolgozta fel annalista szemlélet szerint, I. Ferdinándtól Mária Teréziáig. Ráadásul mindössze egyetlen kötetben, tehát a vártnál kevésbé részletesen. Mindemellett a *Notitiae praeviae* is csak 1801-ben jelent meg a teljes három kötetes *Historiával* együtt, így 1799-ben még ez sem tudta enyhíteni a felrótt hiányosságokat.¹⁷ Az is még szembetűnő lehet, hogy a mű címéből ekkor már eltűnt a *statistica* jelző. Az udvar azonban egyáltalán nem vágyott többre, és tökéletesen meg volt elégedve Pray munkájával, olyannyira, hogy – az egyetemi szintű *statistica* oktatására nem lett alkalmas, de – az 1806-os *Ratio Educationis* a *Historia regum* köteteit jelölte ki a kisgimnáziumok és a gimnáziumok számára történelemtankönyvként (72. §, 73. §, 92. §).¹⁸

Pray ugyan nem indokolja meg szándékának változását, azonban talán jogosan merülhet fel a kérdés, valóban mindössze annyi tántorította el az udvari történetírót, hogy körülményesebben férhetett hozzá a szükséges forrásokhoz? Az őt ért vádakot illetően, miszerint feltétel nélküli kiszolgálója a Habsburg (abszolutista) uralomnak, szembe menve ezzel a nemzeti érdekekkel, 20. századi monográfusa, Lischerong Gáspár SJ veszi védelmébe.

Lischerong szerint Pray igyekezett kerülni a vallási kérdéseket, illetve, ha mégis szükségesnek érezte kitérni azokra, mindig tárgyilagosan fogalmazott, így hiba lenne nála vallási elfogultságról beszélni. Ha mégis vádolható vallási türelmetlenséggel, az csak valláspolitikai iratai miatt lehet, amelyekben többször bocsátkozott vitába a protestáns felekezetekkel.¹⁹ Abban, hogy Pray a katolicizmust tekintette uralkodó vallásnak és a védelmére kelt, illetve ennek megóvását a katolikus Habsburg-dinasztiában látta, semmi meglepőt nem találhatunk a(z ex)jezsuita történetírót illetően.

17 Báthory 2009, 39–44.

18 Mészáros 1981, 256., 265.; vö. Báthory 2009, 60–61.

19 Lischerong 1937, 123.

Pray monográfiusa olyan vádat is megemlít, miszerint tiroli származása ellenére annyira elmagyarosodott, hogy mindent „magyar szemüvegen át nézett”. Emellett kiemeli, hogy mindig szót emelt, amikor olyan írások jelentek meg, amelyek becsmérelték Magyarországot. Lischerong ezt követően Grünwald Bélának *A régi Magyarország 1711–1825* című munkájából (1910) emel be egy részletet, miszerint Pray mint udvari történetíró hűséges volt az uralkodóházhoz, de nem értett maradéktalanul egyet magyarországi politikájukkal, és finoman védeni igyekezett a rendi alkotmányt is. Thallóczy Lajos pedig ezzel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy a magyar államiságot még a melléktartományokra vonatkozó jogok kimutatásánál és a *Historia statistica* tervezetében sem adta fel.²⁰

Lischerong Gáspár továbbá kiemeli Pray jelentős szerepét abban, hogy végül az 1790/91-i országgyűlésen sikerült megegyeznie a nemzetnek és az uralkodónak. Az udvar ugyanis gyakran fordult a *historiographus regiushoz*, amikor kétséges történelmi jogokat kellett tisztázni, Pray pedig mindig szem előtt tartotta a nemzeti érdeket, elősegítve, hogy Magyarországot az uralkodó saját törvényei és szokásai szerint kormányozza. Szintén az ország érdekeit, illetve a II. Lipóttal való megegyezést tartotta szem előtt, amikor támogatta Sándor Lipót főherceg nádorrá választását.²¹

A nemzeti-aulikus történelemszemlélet

Kétségtelen, hogy Pray gondolatai, cselekedetei között találhatunk ellentmondásokat, és azt sem vitathatjuk, hogy személyes sorsának érdekei nem játszottak szerepet egy-egy állásfoglalásában, azonban ez az első pillantásra kettősnek tűnő magatartás voltaképpen nem más, mint Pray *nemzeti-aulikus* szemléletének megnyilvánulása.

Mit is érthetünk *nemzeti-aulikus* történelemszemlélet alatt?²² Legfőbb célja, hogy megpróbálja beemelni a Habsburg uralkodókat – anakronisztikus jelzőt

20 Thallóczy 1888, 523.

21 Lischerong 1937, 101., 106.

22 *A nemzeti-aulikus szemléletről* Tóth Sándor Attila ad kiváló összefoglalást Tertina Mihály költeményei kapcsán: Tóth 2013, 299–312.

használva – a *nemzeti* királyok sorába. Ennek előzményei a 16. század elejéig nyúlnak vissza, amikor Werbőczy István 1505 októberében megfogalmazta a rákosi végzést. Eszerint a köznemesség egységesen foglalt állást az idegen trónkövetelőkkel szemben, és nyilvánította ki ragaszkodását egy *nemzeti* király személyéhez. Hatásának következménye a kettős királyválasztás. A köznemesség, valamint Szapolyai János és pártja 1526 novemberében a székesfehérvári országgyűlésen felolvasták az 1505. évi rákosi országgyűlésen hozott határozatot, majd arra hivatkozva (és azt újra megerősítve) Szapolyait választották magyar királlyá. Ugyanakkor 1526 decemberében a Báthori István nádor által összehívott törvényes országgyűlésen a Habsburg-párti nagybirtokosok, főpapok Pozsonyban Habsburg Ferdinándot kiáltották ki magyar királynak.

Miután 1541-ben az ország három részre szakadt, a 16. és 17. század folyamán a pogány megszállás alatt álló török hódoltsággal és a protestáns, a törökkel gyakran összekacsintó Erdélyi Fejedelemséggel szemben a Habsburg uralom alatt álló Magyar Királyságban látták a pogány török ellen harcoló, a keresztény-katolikus Európát védelmező középkori, leginkább Mátyás-féle állam utódját. Mindezt az is erősítette, hogy a három országrész közül az ellenreformáció értelemszerűen a katolikus Habsburg-dinasztiánál található megfelelő fogadtatásra és támogatásra. Még a 17. század végén is, noha ekkor már árnyaltabban ítélték meg a törökkel való szövetségkötést, a császári udvar eredményesen alkalmazta Thököly Imre elleni propagandájában a törökbarátság vádját.²³

Az 1699-es karlócai békét követően, miután szinte a teljes középkori Magyar Királyság (valamint a közigazgatásilag különálló Erdély) területe a Habsburg-ház uralma – tehát idegen uralom – alá került, a rendi törekvésekben (attól függően, hogy a Habsburg birodalmi politika éppen mennyit engedett a rendeknek) meg-megújult az 1505-ös rákosi végzésben felbukkanó, szittyának nevezett öntudat. E szerint „*az idegen királyok nem ismerték a szittyák erkölcsseit és szokásait, akik az országot nagy vérvesztéssel megszerezték; a nagy magyar királyok pedig az egekig emelték a szittyák nép hírét*”.²⁴ Ugyanakkor a szatmári békekötést követően, miután egyik részről III. Károly koronázási hitlevele (1712)

23 G. Etényi 2003, 681.

24 Kubinyi 2006, 370.

biztosította a rendi alkotmányt, másik részről a magyar rendek elfogadták az 1713-ban, Bécsben kihirdetett nőági örökösödést (*Pragmatica Sanctio*, 1723:I–III. tc.), megjelent egy, szintén a rákosi végzés szittyá öntudatára épülő, de attól jobban eltávolodó, a dinasztiahoz hű interpretáció is. Ennek az aulikus nemzet-tudatnak a formálói a Magyar Királyság függetlenítésére való törekvés helyett a Habsburg királyokat a magyar (*nemzeti*) uralkodók sorába igyekeztek helyezni, ugyanis nem származásukat vették alapul, hanem a Magyarországért véghezvitt tetteik tükrében értékelték tevékenységüket.

Szörényi László hívta fel a figyelmet arra, hogy éppen a közvéleményben és a szakirodalomban egyaránt sokáig feltétel nélkül Habsburg-hűnek tartott jezsuiták voltak azok, akik a szatmári békekötés után a Habsburg uralkodók és a magyar rendek érdekeit összeegyeztető történeti szemlélet kidolgozásának útjára az elsők között léptek. A 16–17. században a jezsuiták magyarországi tevékenysége valóban összefonódott a Habsburg uralom alatt lévő katolikus országésszel, de ez nem azt jelentette, hogy a magyar(országi) jezsuiták ne fogadták volna el – ha számos renden belüli vita után is – és ne tudtak volna azonosulni a magyar rendi történelemszemlélettel.²⁵ Pintér Márta Zsuzsanna is felteszi a kérdést, vajon „*mi a magyarázata a nemzeti jellegű színdarabok magas számának az internacionális és interkulturális elveken alapuló jezsuita rendnél*”. Választ abban talál, hogy a rendnek a letelepedés és a beilleszkedés időszakában politikai érdeke, sőt létkérdése volt, hogy figyelembe vegyék a nemzeti hagyományokat, később pedig az új, magyar rendtagok generációinak kinevelése során már belső igény is mutatkozott arra, hogy nemzeti témákat dolgozzanak fel.²⁶ „*Igaz, hogy az osztrák-magyar rendtartomány tagjai lojálisak voltak a Habsburg uralkodóházhoz, de úgy tűnik,*

25 Szörényi 2002, 133.; Szörényi 1993, 5–6. Szörényi László már az 1970-es évektől igyekezett eloszlatni a jezsuiták abszolút Habsburg-hűségének legendáját – mint írja 1993-as munkájának fentebb megjelölt helyén. Felidézi viszont Kosáry Domokos ellenvetését, amely szerint „*Ha a jezsuitáknak a magyar rendiség volt a szívügyük, miért ragaszkodtak a Habsburg-monarchia egészét átfogó, közös rendtartományhoz, a bécsi központhoz ahelyett, hogy más szerzetesrendhez hasonlóan, külön magyar rendtartományt szervezzenek.*” Lukács László azonban később megjelent monográfiájában (Lukács 1989.) alaposan dokumentálta az önálló magyar jezsuita rendtartomány létrehozásának szándékát és kudarcának okait. Szörényi Kosáry Domokos szavait az alábbi helyről idézi: Kosáry 1980, 74.

26 Varga–Pintér 2000, 47.

hogy a tanárok egy része túllépett az udvari szemléleten. Ha nem is propagálhatták nyíltan a nemzet[i] uralkodó eszményét, de legalább igyekeztek párhuzamokat keresni a nemzeti múlt nagy királyai és a jelenlegi uralkodók között” – írja Pintér néhány oldallal később.²⁷ A fenti megfogalmazásból is a *nemzeti-aulikus* történelemszemlélet körülírását olvashatjuk ki, és éppen ezek a párhuzamok, amelyekkel magukat a Habsburg uralkodókat tették *nemzetivé*, bizonyultak a leghatékonyabb propagandának – természetesen nem feledve, hogy az iskoladrámák esetében a legfőbb célok egyike a tanulóifjúság oktatása-nevelése volt. Abban pedig, hogy a jezsuita rend tagjainak *nemzeti* szemléletük mellett a Habsburg-házhoz való hűségük is megmaradt, nagy szerepet játszhatott az a megrázkódtatás is, hogy Rákóczi Ferenc határozottan fellépett a magyar rendtagok kiutasítása mellett, illetve a szabadságharc alatt a kurucok részéről megjelenő jezsuitaellenes propagandát kísérő támadó röpiratok megjelenése.²⁸ E *nemzeti-aulikus* szemlélet a 18. század második felére, Mária Terézia uralkodásának időszakára vált meghatározóvá. Éppen úgy alapvető jegye volt a magyar(országi) kultúra iránti elkötelezettség, mint a pogány nép, a törökök elleni küzdelem, amely egyszersmind a keresztény Európához való tartozást is jelentette. Palma Károly Ferenc (1735–1787) jezsuita történetíró például Szent István és Hunyadi Mátyás korszaka után a magyar történelem következő kiemelkedő szakaszának tartotta Mária Terézia uralkodását, ezen belül pedig a legfontosabb intézkedésként a *Ratio Educationis* kiadását emelte ki, amelyet a magyar művelődés csúcsaként aposztrofált.²⁹ Palma Károly Ferenc ezzel Mária Teréziát a magyar kultúra érdekében tett cselekedetei alapján a *nemzeti* uralkodók sorába emelte (sőt egyenesen Szent István és Hunyadi Mátyás mellé helyezte), miközben gyakran hivatkozott olyan dokumentumokra, amelyek a királynőnek a magyarok iránti szeretetét bizonyították.³⁰

27 Varga–Pintér 2000, 56.

28 Szörényi 2002, 133.

29 Érthető a jezsuita történetíró lelkesedése, hiszen ne feledjük, az 1777-es tanügyi rendelet tette például önálló tantárggyá a kisgimnáziumok II-III. osztályában a magyar történelmet (122. §), amelyet a gimnázium első évének első félévében újra kellett ismételniük, kiegészítve a fontosabb szerzőkkel és történeti forrásokkal (149. §). Lásd Mészáros 1981, 97., 120.; vö. Varga–Pintér 2000, 45–46.

30 Erről, illetve Palma Károly Ferenc történetírásának további *nemzeti-aulikus* jegyeiről lásd Szörényi 1999, 165–166.

A történeti emlékezetben ekkor már a középkori Magyar Királyság (egyik) aranykoraként számontartott Hunyadiak időszaka azonban nemcsak Mátyás reneszánsz udvara miatt vált szimbolikussá, hanem a sikeres törökök elleni harcok is éppúgy meghatározóak voltak. Tehát a *nemzeti-aulikus* történelemszemlélet szerint például I. Lipótra, III. Károlyra és (rendeletei ellenére, valamint függetlenül attól, hogy nem koronáztatta meg magát) II. Józsefre szintén *nemzeti* királyként tekinthetünk. Hiszen azzal, hogy újra sikeresen felvették a küzdelmet a pogány török ellen, és mintegy 150 év után felszabadították a megszállt országot, voltaképpen a Hunyadiak hagyományait folytatták, ezzel pedig szintén a legnagyobb magyar királyok közé léptek. Míg a Habsburg-dinasztia uralkodóinak német-római császárokként V. Károly birodalma jelentett mintát, magyar királyokként az Árpád-házi uralkodók, illetve – különösen a török ellenes harcok tekintetében – a Mátyás-féle állam szolgált előképként.

Ugyanakkor nem hallgathatjuk el azt sem, hogy e szemléletnek a jegyeit (főként a kultúra pártolásának tekintetében) a 18. század utolsó harmadában már a felvilágosodás eszmerendszerében is értelmezhetjük. Ennek megfelelően Szent István és Mátyás elsősorban nem mint *nemzeti* uralkodók jelennek meg, hanem az érzékeny, művelt, felvilágosult uralkodó típusának karakterjegyei kötik őket össze Mária Teréziával, valamint II. Józseffel. Úgy véljük azonban, hogy a felvilágosult uralkodó eszményképe nem veszi át a *nemzeti* történelemszemlélet (illetve a *nemzeti-aulikus* szemléletben a *nemzeti* jegyek) helyét, hanem azzal párhuzamosan (esetleg összefonódva) van jelen. Jellemzővé pedig elsősorban a neoklasszicizmust követő protestáns szerzőknél válik, akiknek legfőképpen a türelmi rendelet miatt különösen kedvesek II. József felvilágosult eszméi. A(z ex)jezsuitáknál, illetve a jezsuita szellemben tanulóknál viszont továbbra is a *nemzeti-aulikus* jegyek fognak dominálni. Még egyszer hangsúlyozzuk, a *nemzeti-aulikus* szemlélet szerint nem vérségi alapon (*ius sanguinis*) tekinthetjük a Habsburg uralkodókat magyarnak, hanem az ország érdekében véghezvitt kiemelkedő tetteik miatt.

Láthatjuk, ez a *nemzeti-aulikus* történelemszemlélet nem feltétlenül jelentett teljes elkötelezettséget a dinasztia iránt. Pray György *nemzeti-aulikus* szemlélete már igazolást nyert II. József törökök elleni háborúja kapcsán írt munkáinál. Ezekben a törökellenes hadjáratra nem mint dinasztikus, hanem mint

a dinasztia által felvállalt magyar érdekre tekint, illetve a keresztény hagyományok folytatását látja benne.³¹ Nincs ez másként a tárgyalt megbízás esetében sem. Az udvari történetíró a keresztény-katolikus érdekek és értékek védelmét, valamint az ország megmaradását és fejlődését a Habsburg fennhatósággal látja biztosítottnak, és el is követ mindent, hogy ennek történeti(-jogi) háttérét megteremtse. Amikor azonban a magyar szokásokat és jogokat veszélyben látja (még ha nem is ért egyet feltétlenül mindenben a nemesi-rendi kiváltságokat illetően), már nem tud azonosulni az uralkodó céljaival. Megállapíthatjuk tehát, hogy minden nehézség mellett, ami a megfelelő forrásokhoz való hozzáférésben akadályozta, Pray (függetlenül attól, hogy József császár 1790-ben meghalt) nem is kívánta elősegíteni az abszolutista törekvéseket, egészen pontosan Magyarország beolvasztását az örökös tartományokba. E szándék ugyanis már komolyabb ellentmondásba ütközött saját *nemzeti-aulikus* szemléletével, amely az ország és a magyarok szempontjait a birodalmi érdekek elé helyezte. Így talán a szigorú udvari útmutatás és a saját történelemszemlélete közötti megoldhatatlan ellentét miatt vethette el egy *Historia statistica* megírását, és múlhatta alul (történettudományi szempontból) a végeredmény a várakozásokat.

I. Ferdinánd útja a koronázásig a Historia lapjain

A tehát 1799-ben, Pesten kiadott *Historia regum Hungariae stirpis Austriacae* 432 oldalon foglalja össze Magyarország történetét a Habsburg-házból származó királyok uralkodása alatt, amelyet egy hat oldalas, I. (II.) Ferencnek ajánlott bevezető előz meg. Az így kerekén tíz uralkodót felvonultató munkában a legfontosabb eseményeket annalista módon évenként ismerteti 1527-től 1780-ig. Messze a legnagyobb terjedelmet, több mint egynegyedét kiteve a műnek (122 oldal), I. Ferdinánd időszaka kapja, részben hosszú uralko-

31 Erről bővebben Tóth 2019, 126–160.

dása, részben az ország kettő, majd három részre szakadásának jelentősége miatt, részben pedig valószínűleg azért, mert Ferdinánd uralkodását már az *Annales*-ban is bemutatta. Szintén sok oldalon keresztül ismerhetjük meg I. Rudolf és I. Lipót uralmát. Egyrészt itt is sok évet kellett ismertetnie a történetírónak, másrészt olyan eseményeknél időzik el, mint a 15 éves háború, illetve a török kiűzése az országból. A 18. századhoz érkezve feltűnő, de talán nem meglepő módon I. József rövid uralkodása hasonló terjedelmet kap (Rákóczi-szabadságharc), mint III. Károly vagy II. Mária (azaz Mária Terézia) időszaka.

A *Historia* ugyan szűkszavúbban fogalmaz, mint az *Annales*, mégis az 1527-es évet, illetve I. Ferdinánd útját a november 3-i székesfehérvári koronázásig kellő részletességgel ismerteti. Bár próbál objektív maradni, mégis – illeszkedve a *nemzeti-aulikus* szemlélethez – kitűnik, hogy Szapolyait kevésbé mutatja erős jellemnek. Azzal sem vádolhatjuk ugyan, hogy Ferdinánd alakját megpróbálná idealizálni, mégis inkább vele látja biztosítottnak az ország jövőjét a mohácsi vészt követően, semmint Szapolyai Jánossal.

Pray leszögezi, hogy Ferdinánd királlyá választása (1526. december 17-én, Pozsonyban) egyrészt az özvegy királyné támogatásával, másrészt a nádornak saját jogánál fogva törvényes volt, ugyanakkor tekintélyénél fogva a Tokajnál megválasztott (majd november 10-én, Székesfehérváron megkoronázott) Szapolyai is nagy támogatást tudhatott maga mögött.³² Az udvari történetíró azt is hangsúlyozza, hogy úgy tűnt, Ferdinánd, akit február 24-én Prágában cseh királynak is megkoronáztak, kellő erővel rendelkezik az ország irányításához. Szapolyai azonban, bár neki is nagy birtokai voltak, kötelezni akarta a híveit, hogy kivétel nélkül az aranynak és az ezüstnek, valamint a jószágoknak az tizedét szolgáltassák be az ország védelmére („*ad defensionem regni, omnes, nemine excepto, argenti, auri que facti, et infecti, pecorumque decimam partem conferrent*”).³³ Pray elsősorban ennek tudja be,

32 „*ille Comitiss a Regina vidua, et regni Palatino, cui id secundum leges proprium est, legitime indictis, rex renunciatus, hic contra, coacto ad Tocaium, sua autoritate, Conventu, electus, de regni possessione contendebant.*” Pray 1799, 3.

33 Pray 1799, 4.

hogy sok korábbi híve elidegenedett Szapolyaitól, és amikor Ferdinánd, még mielőtt fegyvert fogott volna, felszólította őket az átállásra, könnyen engedtek a Habsburg uralkodónak.

Az udvari történetíró szintén Ferdinánd mellett szólva megemlíti, hogy amikor I. Zsigmond lengyel király (1506–1548) közvetíteni próbált Ferdinánd és Szapolyai között (olmützi találkozó), félve attól, hogy viszálykodásuk során a teljes Magyar Királyság a török martalékává válik, Ferdinánd azért hajlott a békés megegyezésre, mert nem vágyott háborúra, míg Szapolyai csak azért nem ellenkezett, nehogy más országok haragját magára vonja.³⁴ Mivel azonban hosszú vita után nem tudtak megegyezésre jutni – Ferdinánd a törvényes választás és felesége címén, Szapolyai az 1505-ös rákosi végzésre hivatkozva tartotta legitimnek uralmát („*Ille Ferdinandi ius in Hungariam a pactis Conventis, legitima electione, et uxoris titulo repetebat, hic contra constitutione Ordinum anni 1505*”) – így a konfliktus fegyveres rendezésére kényszerültek.³⁵

Szintén nem Szapolyai megítélésének kedvez, hogy miután látta Ferdinánd és serege sikeres előrenyomulását, jogfosztással és vagyonekkobzással fenyegetőzve igyekezett elejét venni az általános elpártolásnak („*Zapolya communem defectionem metuens, litteras dididit, quibus diminutionem capitis, et jacturam omnium bonorum comminatus est*”).³⁶ Szapolyai fenyegetőzése azonban hatástalanok maradtak. Végül, amikor Perényi Péter (1502–1548) koronaőr is átállt Ferdinánd oldalára, megbízták, hogy hozza el Székesfehérvárra a koronát, hogy a Pozsonyban tartott királyválasztás érvényes és törvényes legyen (noha Pray eddig is törvényesnek nevezte Ferdinánd megválasztását).³⁷ Szapolyai eközben úgy próbálta szabotálni a koronázást, hogy az ország rendjeihez olyan levele-

34 „*His in contrarium ferventibus utriusque studiis, rex Poloniae veritus, ne Turcis sensim occasio ad subjugandam penitus Hungariam praeberetur, commode intercedens, arbitrum componendae litis se obtulit. Non abnuat Ferdinandus, pacis prae bello alioquin cupidior, nec Zapolya, ne, si negaret, invidiae exterorum se objiceret, dissenserat.*” Pray 1799, 5.

35 Pray 1799, 5.

36 Pray 1799, 6.

37 „*Dissipatis hostium turmis, complures Ferdinandum ex sacro et profano ordine, et in his Petrus de Perén, cui Zapolya coronam regni crediderat, certatim sequuti, Comitibus celebratis, unanimi consensu decrevere; ut electio regis Posonii facta, legitima, et rata esset; Perénio mandatum, ut coronam afferret.*” Pray 1797, 7.

ket írt, amelyekben Ferdinándot gyalázta, és gondoskodott arról, hogy felszegezzék a templomok kapuira. Törekvéseit azonban kevés siker kísérte, ugyanis november harmadik napján megtörtént a koronázás („*dies coronationi tertia Novembris statuta*”).³⁸

E néhány idézetből is kitűnik, hogy Pray, Ferdinándot ítélve meg kedvezően, mint királyi történetíró aulikus szempontból mutatja be a Habsburg uralkodó és Szapolyai János viszályát. Ezt azonban nem (kizárólag) az udvar iránti hűségéből teszi, hanem mert a magyar „nemzeti” érdekeket, az ország fennmaradását és a keresztény-katolikus hit védelmét a Habsburg-dinasztia által látja biztosítottaknak.

Ugyan csak néhány részletet emeltünk ki az 1527-es évből, amelyek I. Ferdinánd koronázásához vezettek, láthatjuk, Pray a *Historia* oldalain is gazdag adatokkal szolgál, amelyek érdemessé teszik a *Historia regum Hungariae stirpis Austriacae* című munkát arra, hogy kellő alaposággal feltárva, fordítással ellátott modern kiadást kaphasson.

---

38 Pray 1799, 7-8.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Báthory 2009.** Báthory Orsolya: *Pray György Epitome Rerum sub Josepho II. Leopoldo II. et Francisco I. regibus Hungariae gestarum című műve (bevezető tanulmány és szövegközlés)*. Doktori értekezés, Debreceni Egyetem BTK, kézirat, 2009.
- Böhm 1873.** Constantin Edler von Böhm: *Die Handschriften des kaiserlichen und königlichen Haus-, Hof- und Staatsarchivs*. Wien, 1873.
- G. Etényi 2003.** G. Etényi Nóra: Közzétett sikerek, eltitkolt kudarcok, politikai propaganda a XVII. század végén. *Hadtörténelmi Közlemények*, 116. (2003) 3–4. sz. 670–695.
- Kosáry 1980.** Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Akadémiai, Budapest, 1980.
- Kubinyi 2006.** Kubinyi András: Az 1505. évi rákosi országgyűlés és a szittya ideológia. *Századok*, 140. (2006) 2. sz. 361–374.
- Lischerong 1937.** Lischerong Gáspár: *Pray György élete és munkái*. Pray Rendtörténetirő Munkaközösség, Budapest, 1937.
- Lukács 1989.** Lukács László: *A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus (1649–1773)*. JATE, Szeged, 1989.
- Mészáros 1981.** Mészáros István (ford., jegyz.): *Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- Pray 1799.** Georgius Pray: *Historia regum Hungariae stirpis Austriacae*. Pestini, 1799.
- Szörényi 1993.** Szörényi László: *Hunok és jezsuiták. Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből*. AmfiPressZ, Budapest, 1993.
- Szörényi 1999.** Szörényi László: *Studia Hungarolatina. Tanulmányok a régi magyar és neolatin irodalomról*. Kortárs, Budapest, 1999.
- Szörényi 2002.** Szörényi László: *Philologica Hungarolatina. Tanulmányok a magyarországi neolatin irodalomról*. Kortárs, Budapest, 2002.
- Szörényi 2010.** Szörényi László: *Önfiloszhattýú. Irodalomtörténeti rejtélyek*. Bállassi, Budapest, 2010.
- Thallóczy 1888.** Thallóczy Lajos: Pray György, s a magyar korona melléktartományai. *Századok*, 22. (1888) 523–532.

- Tóth 2013.** Tóth Sándor Attila: *Tertina Mihály, a lapszerkesztő és a latin poéta II. A neolatin versköltő*. Gradus ad Parnassum, Szeged, 2013.
- Tóth 2015.** Tóth Sándor Máté: Uralkodók, hadvezérek, csaták. Történelmi témák a 18. századi magyarországi neolatin költészetben. In: Békés Enikő – Kasza Péter – Lengyel Réka (szerk.): *Humanista történetírás és neolatin irodalom a 15–18. századi Magyarországon*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 2015. 187–194.
- Tóth 2017.** Tóth Sándor Máté: Irodalmi köntösbe rejtett történelem(?) Pray György Taurunum című kiséposzának szövegszintjei. In: Kasza Péter – Kiss Farkas Gábor – Molnár Dávid (szerk.): *Scientiarum miscellanea. Latin nyelvű tudományos irodalom Magyarországon a 15-18. században*. Lazy Könyvkiadó, Szeged, 2017. 159–166.
- Tóth 2019.** Tóth Sándor Máté: „Belgrád! sok vitéz lelkeknek / Felejthetetlen ára / A Császári címereknek / Hellytengedsz utoljára!” *Belgrád 1789-es visszafoglalásának emlékezete a neolatinirodalmi hagyományok tükrében*. Doktori értekezés, Szeged, kézirat, 2019.
- Tóth 2020.** Tóth Sándor Máté: „Minősített adatok” nyilvánosságra hozása egy neolatin kiséposzban. Pray György Taurunum című művének történelmi forrásairól. *Forum. Acta Juridica et Politica*, 10. (2020) 2. sz. 253–274.
- Varga–Pintér 2000.** Varga Imre – Pintér Márta Zsuzsanna: *Történelem a színpadon. Magyar történelmi tárgyú iskoladramák a 17–18. században*. Argumentum, Budapest, 2000.